

Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri

The General Situation of Ottoman-Russian Commercial
Relations in 18th Century According to Russian Ahidname
Defteri (Treaty Book)

Serhat KUZUCU*

Öz

Tarihte Osmanlı Devleti ile Rusya'nın coğrafi ve jeopolitik konumları iki ülkenin gerek siyasi gerekse de ticari anlamda mücadelelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu mücadelelerin en yoğun yaşandığı dönem ise hiç kuşkusuz XVIII. yüzyıldır. Bu dönemde özellikle Rusya'nın büyük dünya devletleri arasına girme adına izlediği yayılmacı siyasetinin merkezinde Osmanlı Devleti'nin bulunması iki ülke arasındaki ilişkilerin sürekli bir mücadele ve savaş ortamında geçmesine neden olmuştur. Bu yüzyıl boyunca Rusya ile yapılan savaşlar kadar ticari ilişkiler de iki ülkenin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ruslar kazandıkları her zafer sonrası yapılan barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nden yeni topraklar talep ettikleri gibi bu görüşmelerde çeşitli ticari imtiyazlar da talep etmişler, bunları zorla da olsa Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeyi başarmışlardır.

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan Rusya Ahidname defteri ışığında XVIII. yüzyıl boyunca iki ülke arasında imzalanan siyasi ve ticari antlaşmalar değerlendirilerek Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden elde ettiği ticari ve ekonomik imtiyazlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rusya, Ticaret, Ahidname Defteri

Abstract

The geographical and geopolitical position of Ottoman Empire and Russia form the basis of the struggles between two countries both in politics and trade. These

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölüm,
kuzucu@kilis.edu.tr.

struggles, without doubt, took place most hecticly in 18th century. In this period, Russia's expansionist national politics to be among the greatest world states centered mainly on Ottoman Empire; and this, in return, caused the relations between these two countries to be in a constant struggle and war state. Throughout this century, commercial relationships also has important place in the history of the states as well as the wars against Russia. In peace negotiations after each victory, Russians demanded commerical privileges - in addition to new lands - from Ottoman Empire, and they forced them to be accepted by the state.

In this study, the political and commercial treaties between two countries throughout 18th century were evaluated and economical privileges that Russia got from Ottoman Empire were highlighted in the light of Russian Ahidname Defteri (Treaty Book) in Ottoman Archives inside the Prime Ministry,

Keywords: Ottoman, Russia, Trade, Treaty Book.

Giriş

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk diplomatik münasebetler III. İvan ve II. Bayezid dönemlerinde başlar. Bu dönemde Kırım hanı Mengli Giray'ın aracılığıyla III. İvan bir elçilik heyetini (1492-1497) İstanbul'a göndererek, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaki Kuzey Karadeniz limanlarında yani Kefe ve Azak bölgesindeki Rus tüccarların yaşadığı sorunlardan giderilmesini istedi. Bu talep II. Bayezid tarafından uygun görülerek Rus tüccarlarının sorunlarıyla ilgi gerekli girişimleri yapıldı ve bunun sonucu Kefe ve Azak bölgesinde Rus ticaret faaliyetleri arttı. II. Bayezid, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği arasında doğrudan doğruya diplomatik ilişkilerin kurulmasını uygun görmedi¹.

Osmanlı Devleti, uzun süre daha çok Akdeniz ve Balkan hâkimiyetiyle meşgul olurken XVI. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Avrupa'da hızla bir gelişme ve büyüme sürecine giren Rusya'ya karşı ilgisiz kaldı. İki devlet arasındaki ticari ilişkiler ise varlığını sürdürse de bu dönemde geniş hacimli bir yapıya ulaşmadı. Özellikle Karadeniz'in ve boğazların Osmanlı Devleti tarafından kontrol altında tutulması Rus tüccarlarının ticaret yapmalarındaki en büyük engeldi². Nitekim Rusya'nın XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'e çıkma çalışmalarına ağırlık vermeye başlaması, Osmanlı-Rus mücadelelerinin başlamasına ve gittikçe şiddetlenmesine neden oldu.

¹ Akdes Nimet, Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 1999, s.119-121; Mehmet Saray, "Başlangıçtan Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *İÜEFĐ*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı) , Sayı: 35, İstanbul, 1994, s. 202; Rifat, Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, 2006, s. 63.

² Ahmet, Aksın, "Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)", *Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül Ankara, 2002, s. 1028

Rusların Karadeniz bölgesi için Osmanlı Devleti ile ilk çatışması II. Viyana kuşatmasından sonra yaşandı. Osmanlı ordularının 1683 yılında Viyana'da bozguna uğraması üzerine Kutsal ittifaka Rusya da katıldı. Bu savaş sonunda Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında Karlofça Antlaşması imzalandı. Rusya ile ise Osmanlı Devleti arasında 30 Temmuz 1700'de İstanbul Antlaşması yapıldı. Rus Çarı Petro bu barış antlaşmasına Rusların Azak Denizi ile İstanbul arasında ticaret yapabilmelerini sağlayacak bir madde koydurmaya çalıştı ancak bunu başaramadı. Hatta bunu sağlayabilmek adına İstanbul'a gönderdiği Emilyanus İgnatoviç'ten antlaşmaya bu maddenin konulmasını özellikle istedi. Fakat Osmanlı Devleti bu hükmün konulmasını kesin bir dille reddetti³.

Osmanlı Devleti bu şekilde Karadeniz'in Rus ticaret gemilerine yine kapalı kalmasını sağlamış oluyordu. Ancak her ne kadar İstanbul Antlaşması'nda bu durum kesin bir dille yasaklamışsa da Rus tüccarların bu yasağı kimi zaman deldikleri tespit edilmektedir⁴.

1.Prut Savaşı Sonrası Osmanlı-Rus İlişkileri ve 21 Ekim 1720 Tarihli Osmanlı-Rus Dostluk Antlaşması

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 1700 tarihli İstanbul Antlaşması'ndan yaklaşık on yıl sonra Rusya ve İsveç arasında başlayan savaş sırasında İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarına sığınması diplomatik bir sorun oldu. Bu kriz bir anda Rusya ve Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirdi⁵.

Bu dönemde Rus Çarı I. Petro'nun Osmanlı sınır bölgelerinde askeri yığınak yaptığı haberleri ile Fransa ve Kırım Hanı Devlet Giray'ın Sultan III. Ahmet'e bu konuda yaptıkları telkinleri sonucu 20 Aralık 1710 tarihinde Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Baltacı Mehmet Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu, Rus ordusunun Prut bölgesindeki bataklıkta kıştırması üzerine I. Petro'nun barış istemesi sonucu savaş 21 Temmuz 1711 tarihinde imzalanan Prut Antlaşması ile son buldu⁶.

Rus Çarı I. Petro yaklaşık bir buçuk yıl sonra bu antlaşmaya itiraz ederek maddelerinin yenilenmesini istedi. Yapılan görüşmeler sonunda ilk

³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/II, Ankara, 1995, s. 175.

⁴ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. İdris, Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu," *Bellekten*, LIX/23, Ankara, 1995, s. 353-394.

⁵ Ali Kemal, Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969, s.84- 85; Kezban, Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 2004, s. 131.

⁶ Osman, Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, Cilt: I, s. 539-540.

antlaşmadan çok farklı bir metin ortaya konmadı. Özellikle Rus Çarı bu görüşmelerde Rusya'ya ticari konularda bazı ayrıcalıklar tanınmasını istemişse de bu konuda Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir imtiyaz verilmedi. Böylece 1711 Prut Antlaşması'nın yerine 1713 yılında hazırlanan Edirne Antlaşması imzalandı⁷.

Prut zaferi sonrası Osmanlı Devleti ise II. Viyana bozgunu sonrası kaybettiği toprakları geri almak adına 1715 yılında Venedik ve Avusturya'ya karşı yeni bir savaşın içine girdi. Bu esnada Venedik, Rusya'ya bir elçi göndererek, Osmanlı'ya kaşı bu ittifaka davet etti. Ancak I. Petro bu teklifi reddettiği gibi İstanbul'a bir elçi yollayarak Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bu savaş sonrası Osmanlı Sultanı III. Ahmet, bir elçi kanalıyla I. Petro'ya, Venedik ve Avusturya savaşında tarafsızlığını koruduğu için teşekkür etti. Rus Çarı, Osmanlı Sultan'ın bu iyi niyetini bir fırsata çevirerek 1713 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'nın yenilenmesini ve bu bazı ek maddeler konulmasını için müzakereler yapılmasını istedi⁸. Bu çerçevede İstanbul'da Sadrazam Damat İbrahim Paşa ile Rus temsilcisi Aleksiyö Daçko arasında yapılan görüşmelerden sonra 21 Ekim 1720 tarihinde on üç maddeden oluşan bir antlaşma imzalandı⁹.

Bu antlaşmanın on birinci maddesinde “*Devlet-i Aliyyemin reayalarından olan tüccar taifesi Moskov memleketine varub gelub ticaret eyledikleri gibi Moskov reayasından olan tüccar taifesi dahi memalik-i islamiyye gelub ve gidub ticaret ideler*¹⁰” tabiri ile Rus tüccarlar ilk defa Osmanlı Devleti sınırları içerisinde serbest ticaret hakkı elde etti.

2. 1739 Niş Antlaşması ve Rusya'nın Elde Ettiği Ticari İmtiyazlar

Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1720 tarihli antlaşma ile ticari konuda Osmanlı Devleti'nden ilk imtiyazını elde etmişti. Rusya için bu önemli bir adımdı. Ancak her geçen gün gerek siyasi gerekse de ekonomik açıdan büyüyen özellikle ticaret hacmini artırmak için yeni pazarlar arayan Rusya'nın bununla yetinmeyeceği aşikârdı. İstanbul ve Çanakkale Boğazı gibi iki önemli geçiş noktasını kontrolü altında tutan Osmanlı Devleti, Rusya için kilit bir noktaydı. Fakat Rusya'nın öncelikle Karadeniz'e açılması gerekiyordu.

⁷ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1 (*Rusya Ahidname Defteri*), s. 32-38.

⁸ Cemal, Tukin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1999, s. 66-67.

⁹ Bu antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. BOA, A.DVN. DVE. D.83/1 (*Rusya Ahidname Defteri*), s. 58-66, *Muahadat Mecmuası*, Cilt: III, s. 229-238; Necdet, Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticari Antlaşmalar ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 1981, s. 141.

¹⁰ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 64.

Bu emelleri çerçevesinde Rusya'nın 1736 yılının Mart ayında Karadeniz kıyısında önemli bir konuma sahip Azak ve Bahçesaray'ı işgal etmesi iki ülkeyi yine karşı karşıya getirdi¹¹. Bu esnada İstanbul'da görev yapan Fransız elçisi Marquis de Villeneuve'nın Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı kışkırtması 1736 yılında savaşın başlamasında büyük rol oynadı¹².

Bu savaşa Rusya'nın lehinde Avusturya da katıldı. Üç yıllık savaş döneminde Osmanlı Devleti, Avusturya'ya karşı kısmi başarılar kazanmışsa da Rusya'ya karşı başarılı olamadı. Bu savaş sonunda 1739 yılında Avusturya ile Belgrat Antlaşması imzalanırken Rusya ile aynı yıl bu antlaşmanın bir nevi devamı niteliğinde olan Niş Antlaşması imzalandı. Rusya on beş maddeden oluşan bu antlaşmaya ısrarları sonucu kendisine ticari imtiyaz sağlayacak bir madde koydurmayı başardı. İlgili antlaşmanın dokuzuncu maddesindeki¹³

“Ticaret hususu sulh ve sulehân semeresi olub düvel ve reaya ve berâyânın izdiyad münâfine bâis Devlet-i aliyyenin tüccarı moskov devletinde sâir devlet tüccarına müsamma olduğu üzere ve ol-mikdar vergü ile ticaretlerini serbesiyet üzere icrâ iderler ve bundan müteâbilinde Moskov Devleti'ne tâbi' olan tüccarlar dahi devlet-i aliyyem taraflarında bu mislü serbesiyet ile ticaretlerini icrâ ideler ve Karadeniz'de vâki' o Rusların tüccarını devlet-i aliyyenin reayasına mütealîk sefineler ile olmak câiz ola”

ifadesiyle Rus tüccarlarına 21 Ekim 1720 tarihli dostluk antlaşmasında tanınan Osmanlı topraklarındaki ticaret yapma hakkının yanı sıra bu sefer tarihte ilk defa Rus tüccarına Karadeniz'de ticaret yapma hakkı da verildi. Ancak Ruslar diğer devletlere tanınan vergi muafiyetlerinden ve ayrıcalıklardan yararlanamayacak mallarını ise sadece Osmanlı gemileri ile taşıyabileceklerdi¹⁴.

3. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve Rusya Tanınan Ticari Haklar

Rus tahtına 1762 yılında II. Katerina'nın çıkması ile birlikte Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiş oldu. I. Petro'dan sonra Rus tahtına çıkan en büyük ikinci Türk düşmanı olarak anılan II. Katerina ilk olarak

¹¹ A. M. Ataç, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1952, s. 86; Köse, a.g.m., s. 541.

¹² Münir, Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara, 1989, s. 5-6.

¹³ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 85.

¹⁴ Stanford J., Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmancı) İstanbul, 2004, s. 300.

Lehistan'da yaşanan taht kavgalarına karışarak bu ülkeyi parçalama girişimde bulundu. Bu girişimi sonucu Osmanlı ülkesine sığınan bir grup Lehistanlının Rus askerleri tarafından takip edilerek öldürülmesi, iki ülke arasında büyük bir sorun haline geldi ve 1768 yılında bir savaşa neden oldu¹⁵. Yaklaşık altı yıl süren bu savaşta Osmanlı Devleti gerek karada gerekse de denizde Rus birliklerine karşı ağır yenilgiler alarak barış istemek zorunda kaldı. İki ülke arasında 21 Temmuz 1774 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı¹⁶.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı kaybettiği en önemli savaş ve akabinde 1774 yılında imzalanan ve yirmi sekiz maddeden oluşan Küçük Kaynarca Antlaşması ise şartları en ağır olan antlaşmaydı. Rusya bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nden büyük tavizler koparmayı başarmıştı¹⁷.

Bu antlaşmanın on birinci maddesinde ise doğrudan ticaretle ilgili hükümlere yer verilmiş ve bu hükümler Rus tüccarlarına çok önemli haklar kazandırmıştı. Buna göre; Rus Tüccarlarına tarihte ilk defa kendi gemileri ile Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapma hakkı verildiği gibi yine tarihte ilk defa boğazlardan serbest geçiş hakkı tanındı. Bu Rusya için büyük bir başarıydı. Bunun yanı sıra yine Rus tüccarlarına, Fransız ve İngiliz tüccarlarına tanınan haklar gibi karayoluyla ticaret yapma hakkı verilerek Osmanlı Devleti tarafından verilecek ruhsatlarla Tuna'da dahi ticaret yapabilme hakkı tanındı. Ayrıca ticari konularda her türlü ihtiyaç halinde Fransız ve İngiliz tüccarlarına tanınan şartlar üzerinden işlem yapılması karara bağlandı. Diğer iki devletin tüccarlarının da ödediği gibi belirli bir vergi karşılığında Rus tüccarlarına her türlü mallarını Osmanlı limanlarında satabilme hakkı da verildi¹⁸.

4. Kaynarca Antlaşması Sonrası Ticari Konularda Yaşanan Sorunlar ve Aynalıkavak Antlaşması

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar kesin olarak Karadeniz sahillerine yerleşmiş ve sonrasında Rus ticaret gemileri yeni sistem içerisinde

¹⁵ Haluk F., Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, İstanbul, 1968, s. 57-58; Yahya, Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara, 1949, 76.

¹⁶ Bu savaş hakkında daha geniş bilgi için bkz. Osman, Köse, *Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara, 2006.

¹⁷ Matthew Smith, Anderson, *Doğu Sorunu*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2000, s. 21.

¹⁸ Yirmi sekiz maddeden oluşan bu antlaşmanın beşinci ile on beşinci maddelerinin arasındaki kısmı yani toplam on beş maddelik bölüm Rusya Ahitname Defterinde muhtemel bir tahribattan dolayı ne yazık ki yer almamaktadır. Bu madde için bkz: Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I, İstanbul, 1309, s. 361-362;

Karadeniz ve Akdeniz'e gelerek ticari faaliyetlere başlamışlardı¹⁹. Fakat Osmanlı Devleti zamanla Rus tüccar gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz arasında yaptıkları ticarete antlaşmaya aykırı hareketlerde bulduklarını belirledi. Özellikle Rus tüccarları, Osmanlı ülkesinden kesinlikle ihracı yasak olan malları satın alıp, ülkelerine götürüyorlardı. İhracı yasak olan buğday ve arpa gibi gıda ürünlerinin Rus tüccarlar tarafından toplanması fiyat artışlarına sebep olacağı gibi gelecek vadede ülkede yaşanması muhtemel bir kıtlıkta halk isyanlarına dahi sebebiyet verebilirdi. Buna bir son vermek için harekete geçen Osmanlı Hükümeti, Rusya'ya gerekli diplomatik uyarıları yaptığı gibi kendi karasularında ve limanlarında ticaret yapan Rus gemilerini kontrol ederek, antlaşma hükümlerini hiçe sayan tüccarların mallarına ve gemilerine el koymaya başladı. Rusya ise bu meseleye kesin bir çözüm getirmekten kaçınarak sürekli olarak Rus ticaret gemilerine yapılan korsan saldırılarından ve mevcut antlaşmaya aykırı olarak bazı Osmanlı limanlarından alınan çeşitli vergileri gündeme getirip, şikâyetçi olmaktadır²⁰.

Aynı dönemde Osmanlı Devleti ve Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız olan Kırım Hanlığı için karşı karşıya gelmişlerdi. İki devlet arasında bir savaşın çıkması an meselesiyken Fransa'nın arabuluculuğu sayesinde Aynalıkavak Sarayı'nda iki devletin temsilcilerini bir araya geldi. Burada gerek Kırım meselesi gerekse ticari konularda yaşanan sorunlar 21 Mart 1779 tarihinde imzalanan bir antlaşmayla karara bağladılar²¹.

Bu antlaşmanın altıncı maddesi iki devlet arasındaki ticari sorunları çözmeye yönelikti. Bu maddeye Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesinde Rus tüccarlarına tanınan tüm haklar korunarak sadece iki yeni karar eklendi. Buna göre; Osmanlı Devleti'ne ait liman ve iskelelerine ticaret yapan Rus ticaret gemilerinin şekil ve ebatları Fransız ve İngiliz ticaret gemilerinin şekil ve ebatlarında olması yani Rus ticaret gemilerinin en büyüğü on altı bin (16.000) kile ve en küçüğü ise bin (1000) kile taşıyabilen gemilerden oluşması karara bağlandı. Diğer bir karar ise bundan sonra Osmanlı iskele ve limanlarına yanaşan Rus ticaret gemilerinde Osmanlı Devleti'nin izni olmadan Osmanlı halkından kimsenin çalışması yasaklanması yönündeydi²².

¹⁹ Feridun Cemal, Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968, s. 22.

²⁰ Serhat, Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul, 2013, s. 98-99.

²¹ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 153-155.

²² BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 155.

5. 1783 Tarihli Ticaret Antlaşması

Aynalıkavak'ta varılan mutabakatla Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan ticari ihtilaflar tam olarak ortadan kaldırılamadı. Antlaşmanın ilgili maddesinde sadece Rusya'nın ticari serbestliğine tekrardan vurgu yapılarak, tüccar gemilerinin ebatları ve yük taşıma kapasiteleri hakkındaki belirsizlikler ortadan kaldırıldı. Asıl sorun Rus tüccar gemilerinin ticaretini yaptığı mal ve eşyaların türü ile ilgiliydi. Nitekim bu antlaşmadan kısa bir süre sonra mevcut antlaşmalara aykırı olarak mal taşıyan Rus ticaret gemileri İstanbul Boğazı'nda durdurularak geçişlerine izin verilmedi. Bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir ticari krize neden oldu. Fransa'nın devreye girmesi ile bir nebze de olsa bu sorun aşıldı²³.

Bu dönemde Rusya'nın asıl amacı Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda Küçük Kaynarca ve Aynalıkavak antlaşmalarının ilgili maddeleriyle elde ettiği ticari imtiyazları tek bir antlaşma altında toplamak, Fransa'ya verilen kapitülasyonların bir benzerini elde etmektir. Bunun için harekete geçen Rus yönetimi seksen bir maddeden oluşan ve Rusya'ya büyük imtiyazlar sağlayacak yeni bir antlaşma metni hazırlayarak elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne ilettiler. Çaresiz bir şekilde hazırlanan metni inceleyen Osmanlı yönetimi bu metnin hepsini reddetmekten çekinerek, en azından bazı maddeler hakkında gerekli müzakerelerin yapılmasını istedi. Bu talebe olumlu yaklaşan II. Katerina bu görüşmelere Rusya adına katılması için elçisi Yakoda Polikof'u görevlendirdi. Osmanlı yönetimi ise tek bir kişinin katılmasını sakıncalı görmüş olmalı ki Reisülküttap Hayri Efendi, İstanbul Kadısı Müftüzade Ahmet Resmi Efendi ile Kethüda Mustafa Efendi'yi bu iş için görevlendirdi. İki taraf arasında 1782 yılında başlayan görüşmeler yaklaşık bir yıl kadar sürdü. Yapılan uzun müzakereler sonunda iki taraf anlaşarak, 1783 yılının Haziran ayında ticaret antlaşmasını imzaladılar. İlgili antlaşmanın tasdikname sureti de I. Abdülhamit tarafından imzalandıktan sonra 23 Temmuz 1783 tarihinde Rusya'ya gönderildi²⁴.

Bu antlaşma seksen bir maddeden oluşmaktaydı²⁵. İlgili maddeler Ruslara verilen haklar özet olarak şöyleydi.

1. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki bütün bölgelerde Rusya tüccarları kendilerine verilen ruhsatla serbest ticaret yapma hakkına sahip olacak.

²³ Tuğrul, *a.g.e.*, s. 79–80.

²⁴ Kuzucu, *a.g.e.*, 101-102.

²⁵ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 176–190; *Muahedat Mecmuası*, III, s. 285–319; Kurdakul, *a.g.e.*, s. 166–187; Murat, Fidan, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2002, s. 265–281.

2. Her iki ülkenin ticaret gemilerinde başka milletlerden kişiler bulunabilecek. Gemi taifesinde yer alan her iki ülkenin vatandaşlarından biri çalıştığı gemiden firar ederek sığınma isterse iade edilecek ancak iltica etmiş olduğu ülkenin dinini kabul ederse iade edilmeyecek.

3. Gerek Rus vatandaşları gerekse Osmanlı vatandaşlar her iki tarafından kendilerine verilen izin kâğıtları ile iki ülkede serbestçe ticaret yapabilecekleri gibi kendi ülkesine mahsus kıyafetleri ile dolaşabilecek.

4. Osmanlı Devleti, kendi karasularında yardıma muhtaç duruma düşen Rus ticaret gemilerine her türlü yardım edecek.

5. Rus ticaret gemileri Osmanlı kıyılarında karaya oturursa Osmanlı Devleti bu gemideki eşyaların nakline ve kazaya uğrayan geminin tamirine yardım edecek.

6. Rus tüccarları gerekli gümrük vergilerini ödedikten sonra hiçbir suretle Osmanlı askerleri tarafından tutuklanıp rencide edilemeyecek.

7. Osmanlı Devleti hiçbir suretle Rus tüccarların mal alıp satacakları esnafların belirlenmesine karışmayacak.

8. Rus halkından biri Osmanlı'da birine borçlanırsa bu borç ancak borcu alandan tahsil edilecek. Herhangi bir şekilde başka bir Rus kimseden bu borç talep edilemeyecek. Ayrıca şayet Osmanlı memleketlerinde bir Rus vatandaşı ölür ise ondan geriye kalan mal ve eşyası vasiyette bulduklarına teslim edilecek eğer böyle vasiyeti yoksa ilgi eşyalar Rus konsolosluğuna verilecek.

9. Rus tüccarları, konsolosları ve tercümanları Osmanlı halkı ile yaptıkları alım-satım, kefalet vb. işlemleri Kadı kanalıyla yazılı bir antlaşma üzerinden yapacaklar. Şayet taraflar arasında bir itilaf yaşanırsa sadece kadı tarafından tescil edilmiş anlaşma üzerinden bu sorun halledilecektir.

10. Osmanlı memleketlerinde bir Rus esir edilirse bu kişi derhal Rus konsolosluğuna teslim edilecek. Aynı şekilde Rusya'da bir Osmanlı vatandaşı esir edilirse Osmanlı Devleti'ne teslim edilecek. Lakin bu kişilerin tutuklandıkları ülkenin dinini benimsememiş olmaları gerekir. Bundan sonra Osmanlı memleketlerinde ikamet eden Rus vatandaşlarından haraç vergisi alınmayacak.

11. Her iki devlete ait ticaret gemilerine her iki ülkenin savaş gemileri rastladıklarında herhangi bir zarar vermeyecekler. Bu gemilerden zorla hediye almaya çalışmayacaklar.

12. Osmanlı Devleti, memleketlerine ticaret için gelen gemileri gözetmeyi ve himaye etmeyi taahhüt eder. Eğer bu gemilerin malları çalınır ise eşyaların bulunmasına ve ihmali olanların cezalandırılmasını sağlayacak. Aynı şekilde Rusya'da kendi ülkesince bu hükmü uygulayacağını taahhüt eder.

13. Osmanlı tüccarlarının Rusya'da ticaret yapabilmeleri için kendilerine Rus elçisi tarafından Mürur kâğıdı verilmesi şartı aranacak. Aynı şekilde Rus vatandaşlarının Osmanlı memleketlerinde ticaret yapabilmeleri için gereken izni Osmanlı Devleti'nden almaları gerekecek. Bunun için Rus elçisi ve konsolosları Osmanlı paşa ve zabıtlarından talep etmeleri halinde bu izin belgesi verilecek.

14. Rus ticaret gemileri Osmanlı limanlarında gemilerinin tamir ve tadilatlarını yapabilecekler ve gerekli malzemeyi, zift, yağ, kereste, yelken vb. para karşılığı satın alabilecekler. Rusya da Osmanlı gemilerine yardımcı olup gerekli kolaylığı sağlayacak.

15. Her iki devlete ait gerek ticaret gerek savaş gemileri denizde karşılaşmalarında birbirlerine iyi muamele edecekler.

16. Rusya tüccar gemileri Osmanlı gemi ve kadırgalarına rastladıklarında gelenek olduğu üzere ikram vergi verme niyetinde iken elde olmayan nedenlerden ötürü bunu yapamazsa bundan dolayı onlara kötü davranılmayacak. Osmanlı limanlarında bulunan Rus ticaret gemileri çeşitli bahanelerle durdurulup gemicileri tutuklanmayacak. Rus tüccarlarının karaya çıkışlarına Osmanlı kolluk kuvvetleri engel olmayacak ve onların güvenliklerini sağlayacak.

17. Osmanlı topraklarında Fransız ve İngiliz halkına yapılan muamele neyse Rusya halkına aynı şekilde muamele edilecek ve azınlık halkına tanıdığı hakların hepsini Rus halkına da uygulayacak. Rusya, Osmanlı vatandaşlarına da diğer azınlıklara tanıdığı hakları uygulayacak.

18. Osmanlı limanlarına gelen Rus ticaret gemileri ihtiyaçları olan yiyecek ve içecekleri hiçbir vergi veya hediye vermeksizin alabilecekler. Rus limanlarına gelen Osmanlı ticaret gemilerine de bu şekilde muamele yapılacaktır.

19. Osmanlı Devleti'nde karayolu ile ticaret yapan Rus tüccarlardan Cizye ve sair gibi vergiler talep edilmeyecek. Rus tüccarlarından alıp sattıkları mallardan bir defaya mahsus gümrük vergisi alınacak ve bu vergi %3 oranında olacak. Aynı mal için herhangi bir suretle bir daha bu vergi talep edilmeyecek.

20. Rus ticaret gemileri Osmanlı memleketlerinde aldıkları ve sattıkları mallar üzerinden bir defaya mahsus diğer yabancı devletler (Fransız ve İngiliz) gibi %3 oranında gümrük vergisi verecekler. Osmanlı tüccarları ise Rusya topraklarında diğer yabancı tüccarların ödediği gümrük vergisiyle aynı vergi oranına tabi olacak.

21. Osmanlı memleketlerinde ticaret yapan Rus tüccarlarının Rusya'dan veya başka ülkelerden getirdikleri mallar ile Osmanlı topraklarından alıp Rusya'ya veya başka yabancı ülkelere götürdükleri malların değeri üzerinden %3 oranında vergi verecekleri karara bağlanmıştı. Ancak ilgili malların değeri noktasında Rus tüccarları ile memurlar arasında çıkabilecek sorunların önüne geçmek için yazılı bir tarifinin iki ülke temsilcilerinin görüşmeleri ile hazırlanması gerek görülmüştür. Bu çerçevede gümrük emini Mehmet Ağa ile Rus temsilcisi arasında yapılan görüşme sonrası bir tarife tanzim edilmiştir. İlgili tarife yazısının bir nüshası Rus temsilcisine verilirken bu nüshanın bir örneği de istisnasız bütün Osmanlı gümrüklerinde gönderilerek bu tarife üzerinden işlem yapılması sağlanacak.

22. Osmanlı limanlarında satılmak için indirilen Rus mallarından gümrük vergisi alınacak ancak başka ülkelere gönderilecek Rus mallarından vergi alınmayacak.

23. Ruslarda kasabiye, reft, bac ve yasak isimli vergiler alınmayacak. Ayrıca her bir Rus ticaret gemisinden alınacak gümrük vergisi olan selametlik vergisinin tutarı 300 akçeden fazla olmayacak.

24. Tüm vergilerini ödeyen Rus tüccarlarına hiçbir suretle engel çıkarılmayacağını Osmanlı Devleti taahhüt eder.

25. Rus tüccarları gerekli vergileri ödedikten sonra Osmanlı halkı ile serbestçe ticaret yapabilecek. Buna kimse mani olmayacak.

26. Rus tüccarları Osmanlı memleketlerine getirecekleri ve alıp götürecekleri nakit ve gümüş için herhangi bir vergi vermeyecekler.

27. Rus halkının yanlarında getirdikleri paralar vergiden muaf olduğu için darphane nazırları bu paraları Osmanlı sikkesine dönüştürmek için kimseyi zorlamayacak.

28. Gerek alınan gerekse de satılan Rus malları masdariyye vergisinden muaf tutulacak.

29. Bu antlaşmanın yirminci maddesinde belirtildiği gibi Rus tüccarları Osmanlı memleketlerinde aldıkları ve sattıkları mallar üzerinden bir defaya mahsus diğer yabancı devletler (Fransız ve İngiliz) gibi %3 oranında gümrük vergisi verecekler. Osmanlı tüccarları ise Rusya topraklarında diğer

yabancı tüccarların ödediği gümrük vergisiyle aynı oranına tabi olacaktır. Aynı şekilde her iki taraf devletler arası hukuka ve geleneklere uyacaklar.

30. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesinde Rus ticaret gemilerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından serbest geçiş hakkı tanınmıştı. 1779 tarihli Aynalıkavak Antlaşması'nın altıncı maddesinde ise Osmanlı Devleti'ne ait liman ve iskelelerine ticaret yapan Rus ticaret gemilerinin şekil ve ebatları Fransız ve İngiliz ticaret gemilerine şekil ve ebatlarında olması yani Rus ticaret gemilerinin en büyüğü on altı bin (16.000) kile ve en küçüğü ise bin (1000) kile taşıyabilen gemilerden oluşması karara bağlanmıştı. Bu maddeler çerçevesinde Rusya ticaret gemileri Osmanlı memleketlerine uğramadan boğazlar üzerinden başka memleketlere mal götürürken durdurulup aranmayacaklar.

31. Rus ticaret gemileri boğazlar üzerinden Akdeniz ve Karadeniz'e veya Karadeniz'den Akdeniz ülkelerine mal götürürken Osmanlı Devleti tarafından durdurulup gümrük veya başka bir vergi istenmeyecek. Ayrıca bu gemilerde yüklü malların boşaltılması talep edilemeyecek.

32. Boğazlardan geçiş yapacak olan Rus ticaret gemilerinin mallarına dair Rus elçisinin tasdiki ile verilen deftere bakılarak bu gemilerin geçişlerine gecikmeksizin izin verilecek.

33. Boğazlardan geçiş yapacak gemilerin birinde Osmanlı halkından biri olduğu ihbarı gelir ise Rusya bu geminin aranmasına müsaade edecek. Ancak Osmanlı yetkilileri bu gemide yüklü mallara karışmayacak ve gemi kaptanına da kötü muamelede bulunmayacak.

34. Osmanlı denizlerinden geçecek olan Rus gemilerinin aranması ve kontrolü diğer madde de belirtilen şekilde olacak bunu dışında bir kontrole tabi tutulmayacaklar.

35. Rus ticaret gemileri Osmanlı memleketleri dışında alıp sattıkları malları memleketlerine götürürken hiçbir suretle kontrol edilip aranmayacak ve herhangi bir vergi ödemeyecekler.

36. Rus devlet kendi tüccarlarına tanınan bu haklara karşılık kendi limanlarında buğday ve sair gıda ürünlerinin satın alarak İstanbul'a götürecek olan Osmanlı tüccarlarına mani olmayacak ve her türlü kolaylığı sağlayacak.

37. Osmanlı vatandaşları memleketlerinin bir limanından diğerini mallarını nakil için Rus gemilerini belirli bir ücret karşılığında kiralayabilecekler. Bu konuda gemi sahiplerine herhangi bir engel çıkarılmayacak. Eğer kiracılar sebepsiz yere yolda bundan vazgeçerek para

vermeyi reddederlerse kadılar, taraflar arasında yapılan mukaveleye göre kiracılardan gemi kira bedellerini gemi sahibine veya kaptanına ödemeye zorlayacak.

38. Eğer Osmanlı Devleti, Rus gemilerinden birini kiralamak isterse Rus elçisine veyahut orda bulunan Rus konsolosuna başvurarak bunu yapabilecekler. Hiçbir suretle gemi sahipleri veya kaptanlara zorla bunu yaptırmayacak.

39. Rus ticaret gemileri savaş olan bir yerden mal alıp savaş halinde olan başka bir memlekete mal götürürken Osmanlı savaş gemileri bu gemiyi durdurup düşmana yardım götürüyor diyerek mallarına el koyup gemi ahalisini esir etmeyecek.

40. Osmanlı Devleti veya Rusya başka bir devletle savaş halinde olur ise iki devlete ait ticaret gemileri mühimmat veya zahire taşımamak şartıyla savaş tarafları ile ticaret yapabilecekler.

41. Osmanlı tüccar gemileri şayet ihracı yasak olan buğday gibi ürünleri Osmanlı memleketlerinden alıp başka yerler götürürken yakalanırsa bu gemilerde hizmet eden Rus vatandaşları cezalandırılmayacak.

42. Rus tüccarları Osmanlı gemilerinden yiyecek ve zahire satın alıp kendi gemileri ile memleketleri dışında başka dost veya düşman bir ülkeye gitmiyorsa Osmanlı Devleti gemilerine yakalandıklarında mal ve eşyalarına el konulmayacağı gibi gemi ahalisi de tutuklanmayacak.

43. Osmanlı Devleti bir düşman gemisinde bulunan Rus tüccarlarının mallarına el koymayacak ve savaş için değil ticaret için buldukları takdirde onları tutuklamayacak.

44. İki tarafa mensup tüccarlara her iki devlette mallarını muhafaza etmek için depo ve oturmak için ev kiralama hakkı tanınacak. Taraflar arasında kiralama kontratı yapılarak ödemeler o şekilde yapılacak.

45. Rus tüccarları İzmir, İskenderiye ve İstanbul limanları hariç diğer yerlerden ipek, pirinç, Yemen kahvesi, zeytinyağı satın alıp Rusya'ya götürebilecekler.

46. Rus tüccarları Osmanlı memleketlerinden ham pamuk, pamuk ipliği, sahtianlar yani işlenmemiş ayakkabı derisi, balmumu buna benzer malları alıp diledikleri yere götürebilecekler.

47. Rus tüccarları meyvenin bolluk zamanında Osmanlı memleketlerinden incir, üzüm, fındık gibi ürünler ile başta Kıbrıs Adasından olmak üzere diğer bölgelerinden tuz satın alabilecekler.

48. Rus bayrağı altında hareket eden tüccar gemilerinin bir gün suistimal vukuunun önlenmesi için Osmanlı Devleti'nde bulunan Rus konsolosu gerekli özeni gösterecek.

49. Rus elçileri kendilerine getirdikleri giysi, mobilya, her türlü yiyecek ve içecek maddeleri ile hediye için bağ vergisinden muaf olacaklar.

50. Rus elçisinin ve konsolosunun hizmetinde olan tercümanlar tekalif-i örfiye, cizye ve kasabiye gibi vergilerden muaf tutulacaklar.

51. Rusya halkına tanınan tüm muafiyetlerden Rus elçisinin ve konsoloslarının hizmetinde olan görevliler de yararlanacaklar.

52. Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesi gereğince Osmanlı Devleti'nde istediği yerde Rusya'nın ticari işleri için diğer Fransız ve İngiliz konsoloslukları gibi konsolosluk açabilecekti. Bu maddeye binaen Rus konsoloslukları diğer Fransız ve İngiliz konsolosluklarının bulunmadığı yerlerde de açılabilir ve tüm haklarından yararlanabilecekti.

53. Rus konsolosluklarının kendi bayrak ve amblemlerini dikmelerine izin verilecek.

54. Rus konsoloslar oturdukları evin güvenliği için adam tutabilecekler ve bunlar vergiden muaf olacaklar.

55. Rus konsolos ve tercümanları tüccarlar gibi kendi evlerinde şıra sıkıp ve taşradan da kendilerine şarap getirebilecekler ve buna kimse engel olmayacak.

56. Rus konsolosları ve tercümanları zahire için evlerine şıralık üzüm gönderildiğinde ya da evlerine şarap götürdüklerinde Yeniçeri ağası, bostancıbaşı, voyvodalar ve topçubaşılar gibi görevliler bu işler için vergi veya bahşiş istemeyecek.

57. Ticari işler için bulunan Rus konsolosları aleyhinde biri şikâyetçi olur ise konsoloslar çağrılıp evleri mühürlenmeyecek. Eğer bu antlaşmanın yürürlüğe girmeden önce veyahut sonra böyle bir olay var ise bu antlaşmanın hükmü geçerli olacak ve madde aykırı emirler uygulanmayacak.

58. Rus konsolosları ve tüccarları diğer Hristiyan bir kimsenin konsolosu veya tüccarı ile sorun yaşarsa iki tarafın rızası ile davaları Rusya elçisinin yanında yapılacak. Eğer iki taraf davalarının Osmanlı Devleti'nin valileri, kadıları, subay ve gümrükçülerinde görülmesini kabul etmezse bu görevliler davaya müdahale etmeyecekler.

59. Osmanlı memleketlerinde olan bir kimse Rus konsolos ve tercümanları var ise asaletten mahkemelere çağrılmayıp Osmanlılar Rus

halkı ile olan işlerini konsoloslar tarafından gönderilecek tercümanlarla görüşecekler.

60. Osmanlı Devleti, Akdeniz’de korsan saldırılarına karşı Rus gemilerini koruyacak. Şayet Osmanlı Devleti’ne ait bir limanda bulunan Rus ticaret gemileri o bölgenin valisi ve subaylarının koruması altında olacak. Şayet bu gemilere bir saldırı olur ise oluşacak zararı o bölgenin vali ve subayları karşılayacak.

61. Rus tüccarlarından biri Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ocakları korsanları tarafından kaçırılıp mallarına el konur ise Osmanlı Devleti yetkisini kullanarak tutsak edilen tüccar ile mallarını geri almayı taahhüt eder.

62. Korsanlık faaliyetlerinde Rus ticaret gemileri zarara sokulmayacak. Osmanlı limanlarına gelen tüm gemiler korsan faaliyetlerin önüne geçilmesi için dikkatlice incelenecek. Ayrıca Rus konsolosları da Rus bayrağı altında ticaret yapan gemilerini dikkatlice izleyip Osmanlı Devleti’ne bu konuda bilgi vererek güvenliklerinin sağlanması hususunda görüş alış verişinde bulunacaklar.

63. Osmanlı Devleti içinde bir Rus tüccar hakkında kadıya şikâyet olur ise kadı tercüman gelmeden davayı başlatmayacak ve dava tercüman gelinceye dek ertelenecek. Şayet iki Rus vatandaşı arasında bir dava olur ise Rus konsolosları bu davayı Rusya yasalarına göre bakacak.

64. Dört bin akçeden fazla olan davalar İstanbul’dan başka yerde yapılmayacak.

65. Osmanlı halkından biri ile Rus tüccar arasında yapılan mukavele gereğince Rus tebaası ödemesi gereken parayı ödemezse ona mahkeme kanalıyla bu para zorla ödetilmeyecek. Rus elçileri ve konsolosları geçerli olan poliçedeki parayı o şahsa ödemesi için yetkilerini kullanacaklar.

66. Rus tüccarlarından biri başka bir yere gitmek isterse Rus konsolosunun kefil olması halinde borcunu ödetmek bahanesiyle gitmesine engel olunmayacak.

67. Osmanlı kadıları ve görevlileri bir Rusyalının kullandığı eve zor kullanarak giremeyecek. Şayet önemli bir neden olursa ancak Rus konsolosuna haber verilerek onların görevlendirdiği adamlar ile bu yapılacak.

68. Bir Rus ile başka bir kimse arasında görülen dava bir kez karara bağlandıktan sonra bir daha dava görülmeyecek. Eğer bir kez daha görülmesi gerekirse Rus elçisinin haber vermeksizin bu yapılamayacak. Konun

etraflica incelenmesi için taraflara münasip bir süre tanındıktan sonra dava tekrar ancak İstanbul'da yapılacak. Şayet bu talepte bulunan Osmanlı halkının elinde geçerli bir senet yok ise bu dava tekrar görülmeyecek.

69. Rusyalı bir tüccar iflas eder ise borçları geriye kalan eşyalarından tahsil edecek. Eğer iflas eden Rus tüccarına konsolos veya başka bir Rus vatandaşı kefil olduğu usulünce ispat edilirse ancak o zaman bu para onlardan tahsil edilebilecek.

70. Rus tüccarlar Fransızlar gibi ticari işlerinde aracılar kullanmak isterlerse bunlar hangi milletten olursa olsun hatta Yahudi bile olsa buna engel olunmayacak.

71. Osmanlı Devleti'nde oturan Rus halkından bekâr veya evli hiç birinden Cizye vergisi alınmayacak.

72. Ruslar arasında yaşanan cinayet dâhil her türlü sorun Rus elçisi veya konsolosu tarafından kendi yasalarına göre halledilecek.

73. Rus vatandaşlarının bulunduğu bir mahalde adam öldürme olayı yaşansa herhangi bir delil yokken Ruslar sorgu veya başka bir nedenle rahatsız edilmeyecek.

74. Rus vatandaşlarından biri cinayet işlerse veya bir suça karışırsa Osmanlı kadıları ile Rus elçileri bu davayı yüz yüze görüşecekler ve adaletin sağlanmasında gerekli titizliği gösterecekler.

75. İki devlet arasında dostluğun her ne kadar bilinen bir şey ise de şayet iki ülke arasında bir sorun çıkar ve savaş başlarsa iki tarafın memleketlerinde ticaret yapan tüccarlar savaşın başladığı tarihten altı ay içinde eşya ve mülklerini satmalarına ve malları ile ülkelerine dönmelerine izin verilecek.

76. Osmanlı Devleti ticaretin kolaylaşması için haberleşme sisteminin yani menzil ve ulak emniyetini sağlayacak ve mektuplaşmanın hızlanması sağlayacak. Aynı şekilde Rusya da kendi topraklarında gereken özeni gösterecek.

77. Osmanlı Devleti, Fransız ve İngilizlerle yaptığı antlaşmalarda tanıdığı her türlü ticari hak ve imtiyazı Rusya'ya tanıyacak. Aynı şekilde Venedik'le olan antlaşmasında tanınan haklarda Rusyalılar için geçerli olacak.

78. Osmanlı Devleti'nin bütün valileri, kadıları kaymakamları ve diğer tüm görevlileri bu antlaşma ile Rusya halkına tanınan haklara uymak zorunda olacaklar. Uymayanlar hakkında gerekli cezai işlem yapılacak.

79. İki taraf imzalanan bu antlaşmanın tüm hükümlerini yeri getirmeyi taahhüt eder. Bu antlaşmaya uymayanlara gereken ceza verilecek.

80. Rusya da Osmanlı Devlet'ine dostluğunu göstermek adına kendi limanlarında Osmanlıların ticari işlerinde gerekli kolaylığı sağlayacak.

81. Bu antlaşma ile Rusya diğer milletlere Osmanlı memleketlerinde ticaret için tanınan hakların aynısı tanımış olarak onlardan gayri başka bir ayrıcalık talep etmediğinden, Rus limanlarında Osmanlı halkına diğer milletlere tanınan hakların dışında bir ayrıcalık verilemeyecek.

Bu antlaşmaya genel olarak bakıldığında ilk kırk yedi maddesi, 1740 yılında Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya tanınan kapitülasyonlarla aynı içerikteydi. Antlaşma öncesi ciddi çekişmelere sebebiyet veren Rus tüccarlarının, ticaretini yapacakları malların çeşidi ve Rus ticaret gemilerinin Osmanlı Devleti tarafından denetlenmesi konusu ise antlaşmanın 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 44 ve 45. maddelerinde açıklığa kavuşturulmuş oluyordu²⁶. Ayrıca bu antlaşmada ticaret konularının dışında da hükümlere yer verildi. Bu antlaşmanın 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 ve 59. maddelerinde Rus konsolosluklarıyla alakalı hükümlere yer verilerek bu konsoloslara önemli ayrıcalıklar tanınmış oldu²⁷.

Rusya bu antlaşmayla tüccarlarını bir nevi Osmanlı sınırlarında dokunulmaz hale getirerek ticari açıdan çok ciddi imtiyazlar elde etti. Ayrıca Osmanlı Devleti artık bu antlaşmayla bu zamana kadar kendi kontrolünde tuttuğu Karadeniz ticaretini büyük ölçüde kaybetmiş oluyordu.

6. Yaş Antlaşması ve Rusya'ya Verilen Ticari İmtiyazlar

Rusya, 1783 yılında Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiği 81 maddelik ticaret antlaşması ile diplomatik bir zafer kazanmıştı. Yine bu dönemde Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden kopardığı Kırım Hanlığını işgal ederek topraklarına katmış ve bunu Osmanlı Devleti'nden aldığı bir senetle resmen kabul ettirmeyi de başarmıştı²⁸.

²⁶ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 183-185.

²⁷ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 186.

²⁸ Senedin Tam Metni: **Birinci Madde:** Bin yüz seksen sekiz senesinde akd olunan musâlahâ ahidnâmesinin ve bin yüzseksen dokuz senesinde tanzim olunan hudûdnâmenin ve bin yüz doksan üç senesinde mün'akid olan tenkihnâmenin ve bin yüz doksan yedi senesinde karar bulan ahidnâme-i ticâretin hâvi oldukları cümle şerâit ve maddeleri ba'd-ezin dahi ke'l-evvel kâmilin ve bilâ-halel tarafeynden mer'î ve düstürü'l-amel tutulub ancak bin yüz seksen sekiz senesinde akd olunan ahidnâmenin üçüncü maddesi ve bin yüz doksan üç senesinde in'ikâd bulan tenkihnâmenin ikinci ve üçüncü ve dördüncü maddeleri istisna olunub iş bu maddeler ba'd-ezîn devleteynden bir vechle i'tibâr olunmayub amel olunmaları iktizâ eylemeye lâkin Özi kal'ası kadîmî ülkesiyle ke'l-evvel Devlet-i Âliye'nin taht-ı tasarrufunda bâkî kala ibâresi bâlâda mestûr seksen sekiz senesi ahidnâmesinin zikr

Kırım Hanlığı'nın, Karadeniz'deki jeopolitik konumu Rusya'ya gerek siyasi gerekse de ticari anlamda önemli kazanımlar sağladı. Artık Rusya'nın Karadeniz ticaretindeki etkisi ve kontrolü daha da belirginleşti. Bu dönemde Rus tahtında bulunan II. Katerina'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği siyaset sonucu elde ettiği bu başarılar yadsınamazdı. II. Katerina sağladığı bu başarılarından sonra Osmanlı Devleti'ni pek küçük görüyordu²⁹. Bu yüzden elde ettiği bu başarılarından yetinmeyerek bu sefer Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile ittifak içerisinde girdi. Bu durum 1787 yılında iki devleti yeni bir savaşın içine soktu.

Bu savaşta Rusya cephelede Osmanlı Devleti'ne bariz üstünlük sağladı. Ancak başta Prusya olmak üzere Avrupalı devletlerin bu savaşa Osmanlı lehinde müdahil olması dengeleri değiştirdi. İki devlet arasında 10 Ocak 1792 tarihinde bir barış antlaşması imzalanarak savaş son buldu. Rusya bu savaşta Edirne önlerine kadar gelmesine rağmen yapılan barış antlaşmasında çok ciddi bir toprak kazanıma elde edemedi ve işgal ettiği birçok yeri boşaltmak zorunda kaldı. Ancak ticari anlamda yeni bir imtiyaz elde etmeyi başardı. İlgili antlaşmanın yedinci maddesine binaen Osmanlı Devleti, Rusların Akdeniz ticaretinde yaşadığı en önemli sorun olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ocakları korsanlarının faaliyetlerine bu bölgedeki iktidarını kullanarak engel olacak. Eğer bir Rus tüccarı Akdeniz'de ismi geçen ocakların korsanları tarafından saldırıya uğrar, gemisi veya malları alınır ise Rusya, Osmanlı Devleti'ne başvurarak gerekli girişimleri yapacak ve bu ocaklardan o tüccarın zararının tazmin edilmesini isteyecekti. Şayet, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocakları Osmanlı Devleti'nin yaptığı girişimlere rağmen bu zararı karşılamaya yanaşmazsa, Osmanlı Devleti yapılan başvuru

olunan üçüncü maddesinde musarrah olmağla ibâre-i mezkûre kemâkân ma'mûlün-bih ve mer'î tutula.

İkinci Madde: Rusya devlet-i imparatoriyesi Tatar hanları taraflarından Soğucak kal'asının nâhiyesi üzerine iddi'â olunan mülkiyet hükûkunu hiçbir vakitte der-miyân ve iddi'â eylemeyüb kal'a-i mezkûre külliye devlet-i Osmaniye'nin mülkü olduğunu i'tiraf eder.

Üçüncü Madde: Kubanda Kuban nehri hudûd i'tibâr olunmağla zikr olunan imparatoriye nehr-i mezbûrun beru yakasına ya'ni nehr-i Kuban ve Karadeniz beyninde mütemekkin olan tavâif-i Tataran dahi keff-i yed eder işbu senedin şevketlü kerâmetlü adâletlü velîni'metimiz efendimiz padişahımız hazretlerinin taraf-ı hümâyûnlarından ve gerek haşmetlü miknetlü bi't-tamam Rusyaların padişah ve imparatoriçesi cenabları tarafından kendü imzalarıyla ve vech-i mu'tad üzere muharrer alenen tasdiknâmeler ile te'yid ve tasdik ve zikr olunan tasdiknâmeler iş bu senedin akdi gününden dört ay zarfında ve mümkün olursa dahi mukaddem Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzere karar verilüb cânibeyn murahhasları mefâhîm ve mezâmîni muvâfik ve mutâbık iki nüshasını tertib ve terkîm edüb kendü imzâlarımız ile imza ve mühürlerimiz ile hatm ve temhîr eyleyüb beynimizde mübâdele eylemişizdir. (BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 158)

²⁹ Halil, İnalçık, "Yaş Muahdesinden Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri Rasih Efendi ve General Kutuzof Elçilikleri", *AÜ-DTCFD*, IV, Ankara, 1946, s. 195.

tarihinden itibaren iki ay içinde bu zararı kendi hazinesinden karşılamayı taahhüt ediyordu³⁰.

SONUÇ

XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerinin zirveye çıktığı dönemdir. Bu yüzyılda iki devlet arasındaki siyasi ilişkiler hep bir savaş ve mücadele içerisinde geçti. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında toplam dört büyük savaş yapıldı. Bunlardan 1710-1711 Prut Savaşı hariç Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı bütün savaşları kaybetti. Bu savaşlar sonunda imzalanan barış antlaşmalarında Osmanlılar birçok toprağını kaybettiği gibi Ruslara gerek siyasi gerekse ticari alanda önemli imtiyazlar vermek zorunda kaldı.

Rus tüccarları için Karadeniz'e buradan da boğazlar yoluyla Akdeniz'e açılmak büyük önem arz etmekteydi. Bu yüzden Rusların öncelikle Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan Karadeniz'e açılmaları gerekliydi. Rusların bu çerçevede ilk girişimleri 1720 yılında Prut Antlaşması yerine kabul edilen yeni antlaşmada oldu. Bu antlaşmanın on birinci maddesinde Rus tüccarlarına ilk kez Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkı tanınırken, denizler için bu haktan bahsedilmemekteydi. Ancak Rusya bu hakkı elde etmekte çok gecikmedi. 1736 yılında iki devlet arasında başlayan savaş sonrası imzalanan 1739 Niş Antlaşması ile tarihte ilk defa Ruslar Karadeniz'de ticaret yapma hakkı elde etti. 1774 yılında Kaynarca Antlaşması'yla Boğazlardan serbest geçiş ve ticaret yapma hakkı elde ettiler.

Bu yüzyıl boyunca her fırsatı iyi değerlendiren Rus çarları ve çaricileri savaş olsun veya olmasın iki devlet arasında meydana gelen herhangi bir ihtilafın halli için yapılan diplomatik görüşmelerde Osmanlı Devleti'nden yeni bir ticari imtiyaz koparmayı başardılar. Özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Ruslar ile Osmanlı Devleti'nin Kırım sorunu nedeniyle karşı karşıya gelmesi Rusların ticari açıdan yeni imtiyazlar kazanmasına vesile oldu. Bu meselenin hali için 1779 yılında yapılan Aynalıkavak Antlaşması'nın altıncı maddesinde yeni, ticari ayrıcalıklar içeren bir madde koymayı sağladılar. Ruslar bununla yetinmeyerek Kırım Hanlığını işgal ederek adeta savaş için vesile arayıp Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokarak oldukça kapsamlı bir ticaret antlaşmasını da kabul ettirmeyi başardılar.

XVIII. yüzyıl boyunca iki ülke arasında yaşanan bu süreçte, Osmanlı Devleti siyasi, askeri ve ekonomik başarısızlıkların arttığı bir dönemi yaşarken Rusya için ise tam tersi bir süreç yaşanmış ve Rusya dünya siyasetine yön veren önemli bir devlet halini almıştır.

³⁰ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 192.

KAYNAKÇA

- BOA, A.DVN. DVE. D.83/1 (*Rusya Ahidname Defteri*).
Muahedat Mecmuası, Cilt: III, s. 229-238.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I, İstanbul, 1309.
- Acar, Kezban, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 2004.
- Aksın, Ahmet, “Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)”, *Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül Ankara, 2002.
- Ataç, A. M., *Rusya Tarihi*, Ankara, 1952.
- Aktepe, Münir, *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa) ’nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara, 1989.
- Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2000.
- Bostan, İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu,” *Belleten*, LIX/23, Ankara, 1995, s. 353-394.
- Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.
- Fidan, Murat, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2002.
- Gürsel, Haluk F., *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, İstanbul, 1968.
- İnalçık, Halil, “Yaş Muahedesinden Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri Rasih Efendi ve General Kutuzof Elçilikleri”, *AÜ-DTCFD*, IV, Ankara, 1946, s. 195-203.
- Köse, Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı*, Cilt: I, s. 539-540.
- _____, *Küçük Kaynarca Andlaşması*, Ankara, 2006.
- Kurat, Akdes Nimet, *Başlangıçtan 1917’ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 1999.
- Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti’nde Ticari Antlaşmalar ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 1981.
- Kuzucu, Serhat, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul, 2013.
- Meram, Ali Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969.

Okçu, Yahya, *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara, 1949.

Saray, Mehmet, “Başlangıçtan Petro’ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *İÜEFĐ*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), Sayı: 35, İstanbul, 1994, s. 193–222.

Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmancı) İstanbul, 2004.

Tukin, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1999.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789–2001)*, İstanbul, 2006.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/II, Ankara, 1995.

